

Сидоренко В.В. Нова якість майстерної професійно-педагогічної дії вчителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти / В.В. Сидоренко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2012. – № 5(23). – С. 280-290.

УДК 371.14:[811.161.2+821.161.2]

В.В. Сидоренко

НОВА ЯКІСТЬ МАЙСТЕРНОЇ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЇ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

У науковій розвідці розглянуто структурно-змістові параметри, зокрема діяльнісний вимір, які характеризують педагогічну майстерність вчителя української мови і літератури в умовах післядипломного простору.

Ключові слова: словесник-майстер, професійно-педагогічна дія, авторська система діяльності, індивідуально-творчий стиль діяльності.

Постановка проблеми. Важливою умовою розвитку педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури вважаємо творчу, засновану на неперервному вдосконаленні професійно-педагогічну діяльність, що вимагає певної підготовки і перепідготовки словесника в системі післядипломної педагогічної освіти і подальшої реалізації на відповідному рівні майстерності, розвиток якого здійснюється перманентно шляхом формального, неформального та інформального навчання. Прикметно, що як «видова категорія, що вміщує в собі спеціалізовану трудову діяльність» ([4, с.11]) спрямована вона на встановлення цілковитої відповідності тій інноваційній соціальній ролі, яка детермінована суспільними викликами, ринком освітніх послуг та вимогами оновленої мовно-літературної освітньої галузі. Фундаментальні основи майстерної педагогічної діяльності вчителя складають, на думку І.А. Зязюна, наступні аспекти: *цільовий*, зорієнтований на цілісну особистість дитини як самоцінність, *змістовий*, спричинений появою авторизованих варіантів навчальних курсів, *процесуальний*, що уможливорює погодження методики і змісту відповідно до особистісного розуміння і стилю,

професійно-особистісний, за якого актуалізуються унікальні і неповторні вміння і особистісні якості педагога, що характеризують його режисерську і акторську майстерність, рефлексію згідно з власною, ексклюзивною педагогічною дією. В умовах реформування освітньої галузі майстерна професійно-педагогічна діяльність учителя української мови і літератури має певні особливості. З одного боку, система продуктивних дій словесника-україніста набуває *метадіяльнісного* виміру, оскільки тісно переплітається з іншими її видами, зокрема діагностичною, організаційною, методичною, інформаційною, комунікативно-ситуативною, оцінювальною, рефлексивною тощо, а з іншого, у професійно-педагогічній діяльності вчителя української мови і літератури *збільшується роль художньо-емоційної та артистичної сфери, імпровізаційності, творчості*, що спричинено специфікою самого навчального предмета. У системі нової якості педагогічної діяльності вчителя української мови і літератури, крім зазначених І.А. Зязюном ракурсів, виділяємо також *ціннісно-світоглядний*, зорієнтований засобами художнього слова на національно-світоглядну самоідентифікацію особистості, формування у школярів системи загальнолюдських морально-етичних орієнтирів; *результативний*, спрямований на формування метакомпетентностей, предметних компетентностей і компетенцій, здатність продуктивно діяти в освітній, професійній і життєвій сферах, підготовку мовно-мовленнєвої особистості, компетентного і творчого учня-читача, учня-комуніканта, конкурентоздатного і життєспроможного в нових соціокультурних умовах. Варто зацентувати увагу на тому, що навчально-виховна дія вчителя-словесника переходить у дитиноцентричну, фасилітативну взаємодію, тісне співробітництво з учнями, співпрацю при виборі проблем, тематики уроків, творів, диспутів і под., кореляції форм, методів і засобів навчання, отже методичну ініціативу не лише вчителя української мови і літератури, але й школярів.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Теоретико-методологічний аналіз стану проблеми на сучасному етапі розвитку післядипломної

педагогічної освіти дає можливість виділити різні наукові погляди на природу і сутність педагогічної майстерності, зокрема технологічний, особистісний, діяльнісний. Концептуально вмотивованішими вважаємо наукові дослідження, у яких розвиток педагогічної майстерності вчителя в системі післядипломної освіти здійснено з урахуванням *нової якості професійно-педагогічної дії*, що вирізняється самобутністю, творчістю, індивідуальним творчим стилем викладання, «котрий передбачає неупинний рух по висхідній у безперервному пошуку, удосконаленні, у творчих злетах» [6, с. 88] і дає високопродуктивні результати в навчально-виховному процесі у вигляді навченості учнів, сформованих метакомпетентностей, предметних компетентностей і компетенцій, ступеня розвитку розумових сил (пам'яті, мовлення, уяви, мислення), гуманістичного світогляду і ціннісних орієнтирів, національної самосвідомості і невичерпної мовної картини світу. Діяльнісний погляд на розвиток і вдосконалення педагогічної майстерності превалує в працях В.І. Загвязинського, І.А. Зязюна, І.А. Колесникової і О.В. Титової, Б.І. Степанишина, І.Ф. Харламова та ін. У нашому дослідженні розгляд проблеми розвитку педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти здійснюється в діяльнісно-особистісному контексті аналізу.

Метою статті є дослідження структурно-змістових параметрів педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури в умовах післядипломного простору. Відповідно до поставленої мети наукової розвідки зреалізовано **основні завдання**: 1) розглянуто особливості інноваційної професійно-педагогічної діяльності вчителя-словесника в контексті сучасної мовно-літературної освітньої парадигми; 2) представлено характеристики нової якості майстерної педагогічної дії словесника-україніста; 3) визначено складові Авторської системи діяльності як найвищого рівня розвитку педагогічної майстерності; 4) фрагментарно описано акмеологічне забезпечення розвитку педагогічної майстерності протягом андрагогічного циклу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійно-педагогічна діяльність учителя-словесника дискретна, складається із педагогічної мети (навчальної, розвивальної, виховної), завдань, системи педагогічних дій, спрямованих на їх успішне вирішення, а також результатів. *Педагогічні дії словесника-майстра* визначаємо як відносно самостійні процеси, елементарні структурні одиниці системи професійно-педагогічної діяльності, матеріалізація яких у єдності цілей і змісту привносить індивідуальне, неповторне, самобутнє у простір професійної спільноти. Долаючи протиріччя при вирішенні навчально-виховних завдань, ліквідуючи помилки і недоліки, усуваючи стихійність, хаотичність і непослідовність дій, словесник-майстер вибудовує власну структуру її проблематизації на більш високому рівні. Становлення майстерної педагогічної дії філолога в системі післядипломної освіти проходить довгий шлях від методики до методології (чи навпаки), від філософії до освітньої технології, від рецептурного наслідування методичних рекомендацій з української мови і літератури до нового рівня якості освітніх послуг, що проявляється у свідомому виборі оптимального варіанту перетворення педагогічної реальності, природній невимушеності вчителя-словесника, органічності вербального і невербального іміджу, гармонійності комунікативно-ситуативної сфери. Тому у словесника-майстра кожна педагогічна дія унікальна, ексклюзивна, неповторна, адаптована до його творчої професійної індивідуальності, виробленого індивідуального стилю професійно-педагогічної діяльності, системи ціннісних установок, зумовлена об'єктивними комунікативно-ситуаційними умовами, а також гносеологічними, пізнавальними, аксіологічними ситуаціями. У творчій системі діяльності майстра немає жодного схожого уроку-«близнюка», який би був ідентичним у тій чи іншій паралелі, класі. Навіть діючи за заздалегідь сконструйованою і детально продуманою концепцією проекту уроку, майстерний учитель української мови і літератури залежно від змінних навчальних ситуацій і власного творчого настрою, інсайту здатний до непередбачених імпровізаційних творчих дій, миттєвої трансформації вмінь і елементів

(зовнішніх і внутрішніх) педагогічної техніки задля коригування дидактичної структури уроку, змісту навчального матеріалу, плану уроку, варіації завдань, запланованих навчальних ситуацій, активізації учнів тощо. Самобутність уроків української мови і літератури і позаурочної роботи, зокрема факультативу, гуртка, краєзнавчого походу тощо, полягає в органічному поєднанні мовознавчої і літературознавчої науки з мистецтвом художнього слова, внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків, доречному залученні живописного, музичного, інформаційно-комунікаційного матеріалу, пієтному донесенні до вихованців ідейно-естетичного багатства художнього твору, величі і краси української мови, пануванні атмосфери природності та незапрограмованості. На формуванні майстерної, творчо-самобутньої педагогічної дії вчителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти акцентує увагу Б.І. Степанишин: «Нема нічого прикрішого і небезпечнішого в роботі мовника, ніж методичний і літературознавчий стереотип, тому що одноманітність у побудові уроку і в аналізі художнього твору вбиває цікавинку, живу творчість і перетворює вчителя в чиновника від методики» [5, с. 116].

Результатами професійно-педагогічної діяльності, за праксеологічними дослідженнями І.А. Колесникової і О.В. Титової [1, с. 134-135], виступають: 1) якість організації педагогічного процесу або відповідних видів діяльності вихованців (навчальної, соціально-творчої, художньо-творчої); 2) динаміка особистісних проявів, збагачення особистого досвіду учнів; 3) професійні досягнення педагога, що характеризують творчу продуктивність і можуть пред'являтися для оцінки якості його кваліфікації; 4) динаміка професійного зростання педагога, зокрема набуття нових професійних знань, умінь, збагачення досвіду новим професійно значущим змістом. Творча самоактуалізація вчителя української мови і літератури в контексті якості педагогічної дії спрямована на **новий професійно значущий результат**, індивідуальний внесок у розвиток професійної сфери й освітньої галузі «Мови і літератури» зокрема, модернізацію компонентів педагогічної системи за

конкретних обставин, як-от навчально-виховних цілей, змісту, освітніх підходів і технологій, системи відношень між суб'єктами навчально-виховного процесу, моніторингових процедур в умовах особистісно зорієнтованого навчання тощо. «Майстерність визначається вмінням узагальнювати власну практику і з'ясовувати для себе, якою має бути послідовність педагогічних дій» [2, с. 58].

Концептуальність професійного мислення, високий рівень соціальної і професійної мобільності, бачення традиційних ситуацій в інноваційному контексті сприяє переходу вчителя української мови і літератури в новий професійний простір, де словесник виходить за межі традиційного досвіду, включаючи у професійно-педагогічну діяльність нові завдання, прийоми, способи і технології вирішення педагогічних задач різного ієрархічного рівня. Поступово у вчителя-словесника формується творчий професійний запит, з'являється потреба самовиражатися і саморозкриватися в різних діяльнісних аспектах, зокрема урочному, науково-методичному, дослідницькому, практично-експериментальному, кооперативному тощо. Результат такого переходу на якісно новий рівень майстерності позначається появою оригінальних педагогічних ідей, персонал-технологій, авторської концепції, комплексної авторської програми гармонійного розвитку дитини, наповнення змісту навчальних програм з української мови і літератури ціннісним змістом, авторської методики викладання навчального предмета, знаходження в постійному пошуку альтернативно-творчих способів реалізації таксономії педагогічних цілей, професійних ролей і функцій. Найвищою сходинкою розвитку педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури вважаємо створення ним і успішне функціонування *Авторської системи діяльності* (послугуємось терміносполукою, уведеною в науковий обіг Л.І. Дубровіною і Н.В. Кузьміною) як оригінальної, самобутньої цілісної загальнопедагогічної, лінгводидактичної, літературознавчої, методичної, ціннісно-світоглядної тощо системи, в межах якої створюється потужне мотиваційне поле для опанування учнями української мови і літератури, нових способів навчальної і розумової діяльності, формування метакомпетентностей,

предметних компетентностей і компетенцій, розвитку досконалої мовно-мовленнєвої особистості, творчого і компетентного читача, обміну соціокультурним досвідом, і що найголовніше, закономірно досягаються високі стабільні навчально-виховні результати.

Педагогічна майстерність є індивідуальним внеском у педагогічну культуру суспільства, і лише повне усвідомлення механізмів власної педагогічної дії уможлиблює передачу майстерності іншим. Прикметною діяльнісною характеристикою словесника-майстра є наявність цілої школи колег-послідовників, однодумців, продовжувачів основних концептуальних ідей і позицій, які, дисемінуючи його перспективний досвід або окремі елементи, збагачуючись новими педагогічними ідеями, вибудовують на цьому плідотворному ґрунті проект власної педагогічної дії, поступово формують індивідуальний професійний почерк, авторський стиль діяльності. На підтвердження слушності нашої думки виступають ідеї І.А. Колесникової і О.В. Титової [1, с. 230]: «Відмінною рисою майстра є усвідомлення механізмів успішності своєї праці і джерел унікальності свого досвіду, що породжує здібність ставити і вирішувати (у межах своєї компетенції) професійні завдання будь-якого рівня складності, від прикладних до методологічних, а також передавати свою майстерність іншій людині (особисто, «із рук в руки», шляхом створення наукових і методичних праць, літературного представлення досвіду). Але у будь-якому випадку в них обов'язково присутні не просто опис чи демонстрація дій майстра, але передача ним принципів, ціннісних установок, технологій своєї праці, яка забезпечує відтворюваність смислу і логіки успішних професійних дій іншими людьми». Для дисемінації перспективного досвіду словесник-майстер організовує мережевий професійний обмін професійно вартісною інформацією, ініціює професійний діалог в межах методичного об'єднання (шкільного, районного, обласного) учителів української мови і літератури, циклової комісії, включений у певні соціокультурні рамки і постійно перебуває в просторі міжлюдських взаємин і спілкування. Варто виділити ще один вектор нової якості професійно-

педагогічної дії вчителя української мови і літератури на рівні післядипломної освіти. Словесник-майстер, акмепрофесіонал досягає професійної гармонії із професійним соціумом, зокрема учнями, колегами, батьками, адміністрацією, тобто особливого стану творчого самовираження, розширення поля професійно-творчої суб'єктної активності, професійної ініціативи. Різноманітне прогнозування і бачення навчально-виховних ситуацій, багатоваріантність їхнього вирішення, відхід від функційної редукції, надмірної стандартизації і шаблонування, стереотипних способів вирішення педагогічних задач, що формалізують, знецівають роботу вчителя, від трафаретності професійно-педагогічної діяльності і професійної поведінки, нонконформізму у навчально-виховній, соціально-педагогічній, викладацькій, культурно-просвітницькій, науково-дослідній, інформаційно-комунікаційній, кооперативній, менеджерській сферах діяльності, новизна, оригінальність цілей, змісту, форм і методів професійної взаємодії, пошук оригінальних шляхів успішного вирішення, відхід від традицій – усе це неодмінні константи якісної педагогічної дії словесника-майстра. На гармонійній єдності технологічної і особистісної структур діяльності словесника-україніста наголошує Б.І. Степанишин [6, с. 87]: «...навчитель, на мою думку, має бути передусім вільним, незалежним від омертвляючих інструкцій і надмірних регламентацій. Лише за такої умови він зможе виплекати в собі – і в своїх учнях! – творця, а не освіченого раба чужої волі. Можна перепробувати десятки запропонованих способів ведення уроку, а виробити свій. Можна придбати і простудіювати два-три підручники і не дотримуватися жодного з них. Це і буде живе викладання вільного педагога».

Творчий, неординарний підхід учителя української мови і літератури до виконання професійних завдань, новітніх ролей закономірно призводить до професійної автентичності, витворення індивідуального стилю викладання, появи власного технологічного почерку, манери виконання інноваційних професійних ролей і функцій, що зорієнтовані на процес і якісний результат своєї праці. Безперечно, без оволодіння способами індивідуальної діяльності на

рівні культурно-типологічних структур учитель не зможе вибратися із стану кризи ідентичності [4, с. 18]. *Індивідуально-творчий стиль діяльності вчителя української мови і літератури* характеризує сформовану протягом професійно-педагогічної діяльності стійку індивідуально-специфічну систему активних і адаптивних засобів, прийомів, методів, способів вирішення професійних задач, форм професійно-педагогічної взаємодії, вибір яких зумовлений актуальним професійним змістом і метою. Як інтегративна характеристика майстерної професійно-педагогічної діяльності словесника-україніста індивідуально-творчий стиль відображає стиль керівництва навчально-пізнавальною діяльністю учнів, стиль професійно-педагогічної взаємодії із суб'єктами процесу, стиль поведінки, стиль саморегуляції, когнітивний стиль, а також вироблену авторську концепцію вчительської праці. Обов'язковим методологічним принципом професійно-педагогічної діяльності словесника-майстра виступає вироблене ним *мовно-літературне методичне кредо*, що визначає проекцію вибору і подальшої розробки науково-методичної теми протягом міжкласного періоду, принципи подачі лінгводидактичного і літературознавчого матеріалу, добору урочної і позаурочної інформації (наприклад, на народознавчій основі, з елементами краєзнавства, родинної педагогіки, аксіологічними фрагментами тощо), дієвий технологічний інструментарій.

Висновки. Таким чином, процес розвитку педагогічної майстерності, з одного боку, дозволяє пізнавати, моделювати і перетворювати професійний простір, в умовах якого відбувається становлення і фахове зростання вчителя української мови і літератури, на принципах андрагогічного, диференційованого, компетентісного тощо підходів, оптимізувати моделі, технології, форми підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до викликів суспільства й освітньої галузі зокрема, а з іншого, акмеологічна парадигма відкриває безмежні можливості для сталого лінійного руху словесника-україніста до професійної і життєвої майстерності, досконалості в системі післядипломної педагогічної освіти. Механізм розвитку педагогічної

майстерності полягає в тому, що під час курсової підготовки, практичної діяльності, самоосвіти, із набуттям компетентнісного досвіду концепти інтегративної системи взаємодіють, трансформуються, проходять фази адаптації, набуття емпіричного досвіду, творчої самоактуалізації, породжуючи новий, найвищий рівень оволодіння професійною діяльністю – акмепрофесіоналізм, майстерність. Кожний структурно-змістовий компонент системи педагогічної майстерності, що забезпечує форми взаємодії вчителя-словесника із професійною дійсністю і діяльністю, потребує в післядипломному просторі неперервного розвитку і переходу на новий, більш якісний рівень функціонування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колесникова И.А. Педагогическая психология : уч. пособ. для студ. высш. учеб. завед. / Ирина Аполлоновна Колесникова, Елена Владимировна Титова. – М.: Академия, 2005. – 256 с.
2. Кузьмина Н.В. Очерки психологи труда учителя : психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности [Текст] / Нина Васильевна Кузьмина. – Л.: ЛГУ им. А.А. Жданова, 1967. – 182 с.
3. Кузьмина Н.В. Психологическая структура деятельности учителя (Тексты лекций) [Текст] / Нина Васильевна Кузьмина, Николай Васильевич Кухарев. – Гомель: Гомельский гос. ун-т, 1976. – 57 с.
4. Мицкевич Н.И. Теоретические основы дидактической системы повышения квалификации: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / Николай Иванович Мицкевич; РАО ИОВ; Белорус. гос. пед. ун-т им. М. Танка. - СПб., 2001. - 234с.
5. Степанишин Б.І. Література – вчитель – учень (Самостійне вивчення учнями літератури) : посібник для вчителя [Текст] / Борис Ількович Степанишин. – К.: Освіта, 1993. – 240 с.
6. Степанишин Б.І. Стратегія і тактика в літературній освіті учнів : Роздуми старого методиста-словесника, або Від «альфи» до «омеги» у викладанні рідного письменства в школі [Текст] / Борис Ількович Степанишин. – К.: Веселка; Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2003. – 191 с.

7. Сидоренко В.В. Професійно-особистісне зростання вчителя-словесника на засадах кредитно-модульної системи : навчальний посібник : У 3 ч. [Текст] / Вікторія Вікторівна Сидоренко. – Донецьк: Каштан, 2010. – Ч. I. – 226 с.

В научной статье рассмотрены структурно-содержательные параметры, в частности деятельностный, характеризующие педагогическое мастерство учителя украинского языка и литературы в условиях последипломного пространства.

Ключевые слова: словесник-мастер, професійно-педагогическое воздействие, авторская система деятельности, индивидуально-творческий стиль деятельности

The scientific exploration considers the structural-content options such as activity-dimension characterizing pedagogical skills teacher of Ukrainian language and literature in postgraduate space.

Keywords: philologist wizard professional and pedagogical action authoring system activities, individual creative style activities